

Володимир Дятлов

ПОДІЇ ПІВНІЧНОЇ ВІЙНИ 1708 РОКУ НА СТОРІНКАХ ВІДЕНСЬКОЇ ГАЗЕТИ «МЕРКУРІЙ»

Газета «Пост-тегліхе Меркуріус», заснована 1703 року відповідно до привілеїв імператора Священної Римської імперії, доволі швидко заслужила у Європі славу «піонера якісної преси». Вона, як і ще один офіційний орган австрійської корони того часу газета «Віденський діаріум», на своїх сторінках намагалась оперативно висвітлювати найважливіші події, що відбувались в імперії і за її межами. Газета мала красномовний підзаголовок, який декларував її інформаційну стратегію – давати «щоденні поштові реляції про найважливіші події, що відбулися в Європі», а також відповідні відгуки і політичні коментарі.

Претензії газети на висвітлення й осягнення хроніки подій у масштабах Європи помітно вирізняли її серед інших видань того часу й обумовлювали специфіку інформації. Кореспондентські пункти мали не лише збирати інформацію й перевіряти її, а й в лаконічній формі визначати найважливіші події, що мали загальноєвропейське значення.

Структура інформації і повідомлень формувалась з урахуванням політичних інтересів австрійського двору. У «Меркурій», як і в інших австрійських виданнях того часу, друкувались матеріали, що надходили з кореспондентських пунктів країн, що тією чи іншою мірою перебували в полі зору віденського двору. Рубрики газет були досить стандартними й містили інформацію, що надходила із Франції, Нідерландів, Іспанії, Португалії, Англії, Пруссії. Інформація із країн Східної Європи, задіяних у Північній війні, надходила головним чином через кореспондентські пункти із Польщі. Відповідно матеріали публікувались під рубрикою «Із Польщі» з вказівкою на дату. Газета уважно стежила за тим, що відбувалось на теренах України в період Північної війни. Публікації дають можливість отримати відомості про перебіг подій і, що не менш важливо, визначити їхнє значення у загальноєвропейському масштабі.

Меркурій. 27 жовтня, 1708.

Іванович, від 17 жовтня. 9 жовтня по той бік річки Сожмишен 5 шведських полків, 4 з яких з відбірною піхотою, та один полк кірасирів під командуванням генерала Розе, з одного боку, і 8 батальйонів разом з трьома ескадронами московитів під командуванням князя Голіцина, з іншого, влаштували не одну акцію в різних місцевостях, особливо під командуванням самого московитського царя; оскільки він не міг похвалитися хоробрістю своїх людей, то він найбільш милостиво поставився до князя Голіцина. Навіть шведи мали можливість переконатися, що вони не побачили героїзму у тих московитах, яких вони зустрічали до цього. Цар не лише цього разу, а [ще раніше], 15 серпня під Виборгом здійснив вдалу акцію проти шведів, внаслідок якої його армія, як і всі московитські міста, відчули доволі дружнє ставлення, оскільки він розбив наголову не лише донських заколотників, а й астраханських татар, і захопив їхні території; до цього слід додати, що об'єднаний англійський, голландський і гамбурзький торговий флот у понад 150 парусів, повністю завантажений, щасливо

© Дятлов Володимир Олександрович – доктор історичних наук, професор (м. Чернігів).

прибув до Архангельська. Мазепа, який має при собі московитську інфантерією і 6000 кавалерії, понад 40000 чоловік, отримав чіткий наказ від царя постійно захищати не лише Київщину, а й усю Україну від шведського наступу і не допустити шведського правління. Армія Корони знаходиться поки що біля Туропіна, однак готова до походу до литовського Сапіги, який зі своїми [військами] ще перебуває навколо Оппатова, готується до нападу, щоб здобути там квартири.

Меркурій. 31 жовтня, 1708.

Із Польщі. Іванович, 20 жовтня. З Вільди 7-го [жовтня] написали про те, що король шведів зі своєю армією повернув від тамтешніх московитських кордонів назад до Крижева в напрямку до України, і перебуває біля московитських кордонів; за Смоленськом московитами все спалено; вони дали також наказ Мазепі, щоб він не дав шведам можливості перемогти, і для того, щоб вони не могли розраховувати на квартири в Україні, то при їхньому вторгненні спалити Чернігів і Київ. Нещодавно 800 московитів, крім них, ще 3000 напали на Полоцьк, там вони вщент зруйнували навколо всі землі і своїми вилазками постійно не дають спокою. Генерал Левенгаупт 29 вересня зі своїм корпусом перебував у Шклові і 2-го з інфантерією переправився через Дніпро, а кавалерія всю ніч перед цим дефілювала з тим, щоб ті могли непомітно і щільно пройти, оскільки в декількох милях московитський генерал Бауер постійно не давав їм спокою й то там, то там влаштовував напади на них. З Данцига 17-го [жовтня] стало відомо, що розташовані там шведи 14-го [жовтня] вирушили, щоб розпочати похід. Їхні старші офіцери, такі, як генерал-майор Крассов, полковник Мюллер і полковник Маршал склали присягу на вірність королю Станіславу.

Меркурій. 7 листопада, 1708.

Гіцишов, 22 жовтня. Про литовську пошту не було чути вже чверть року, так що ніяких листів ні туди, ні звідси не надходило, відтак, не можна було нічого дізнатися, що відбувається в цій місцевості; тепер стало відомо, що одного експедитора від московитської армії було направлено до великого коронного гетьмана Синявського; про те, що відбулося далі в ці дні, він повідомив таке: король шведів, коли він здійснив акцію, про яку повідомлялось нещодавно, в ході якої, коли він сам зі своїми 5 полками і 8 батальйонам і 3 ескадронами пройшов мимо московитів, він одразу ж зі всією армією став на півмилі від них, відійшов від московитів, однак вони йому зруйнували міст через річку Біла Пятна, внаслідок чого інфантерія настільки відстала, що вони не могли наблизитись, внаслідок чого 5 шведських полків було повністю порубано; мости було швидко налагоджено й вся шведська армія підійшла туди, однак московити знову повернулись до свого табору, звідти московитська армія вишукувалась в одну лінію на три милі, а шведська армія з боєм вичікувала, коли ж шведська армія стала переправлятися через річку Біла Пятна; генерал Бауер з 11 полками драгунів і 8000 козаків і калмиків перебували на постах і швидко атакували в спину генерал-майор Мікоша з 4000 драгунів, після цього шведський авангард 9-го і впродовж 9-го жовтня підійшов впритул [до них], ті також (два полки драгунів Вурденфельда і Зайфендайля) рішуче напали і завдали доволі значної шкоди, так що першим п'ятий, а за ним третій ескадрони залишились на полі битви, а решта розсіялась. Відтепер король шведів виглядає так, що він при всьому сильному спротиву не може залишити всю армію на квартирах, оскільки московити спалили навколо всі млини, так що шведи змушені наполовину молоти ручними млинами своє зерно, від цього та від нестачі худоби вони змушені відчувати нестачу [продовольства], а відтак приречені на голодну смерть, від чого багато поважних шведських офіцерів утікають звідси.

Меркурій. 10 листопада, 1708.

Іванович, 31 жовтня. Те, що було написано раніше про генерала Бауера і Мікоша із московитського польового табору, як і те, що 2 полки шведського авангарду при селі Біла атаковано і більшість їх знищено, все це підтверджено із табору Короги від 16-го [жовтня] з додатком про те, що козаки і калмики напали на шведські фланги, так що там ще 1200 чоловік поклали голови і взяли в полон цілу роту на чолі з гауптманом.

Після цієї вищезгаданої акції король шведів особисто відібрав по 30 чоловік від кожного з 20-ти полків і разом з частиною піхоти та дивізіоном генерала Майерсфельда взяв командування авангардом і рушив у похід на містечко Мігневич, яке розташоване лише в півмилі від табору, де також перебував московитський корпус; коли король прибув туди, то одразу ж з великою шаленістю напав на московитів, які на той час були вже в повній [бойовій] готовності; шведський ескадрон, яким командував сам король, двічі відступав з великими втратами, так що король шведів змушений був знову повернутися назад; після цього було повідомлено, що шведи залишили 200 драгунів з декількома комісарами, які за допомогою євреїв до цього забезпечували постачання їхньої армії, вони доставляли його сюди з різних місць. Коли московити отримали ці відомості, то вони одразу відправили 700 драгунів туди, які потім вночі без будь-якого приводу напали на Могилів і не тільки порубали 200 шведських драгунів, а й повбивали полонених комісарів, а також знищили шведські магазини, обоз і худобу. Шведські полонені одностайно стверджують, що вони страждають від великої нестачі провіанту і змушені їсти замість хліба зерно, зварене в котлах. Також деякі з них, що були командировані заготовляти фураж, попадали в більшості своїй до рук козаків та калмиків. Внаслідок цього розпочалися злидні і хвороби, так що шведські роти, які до цього виходили із Саксонії у складі понад 150 чоловік, сильно зменшилися до 60, 70, 80 чоловік; внаслідок багатьох причин чимало з них померло, частково від сильної заболоченості [місцевості], частково від нестачі продовольства.

Меркурій. 21 листопада, 1708.

Гіцишов, 7 листопада. У День Всіх святих у церкві Святого Бенно вперше відправлено Богу службу Св. Оттеса і проведено проповідь німецькою для тих не багатьох, які дотримуються у своєму житті правил німецької конгрегації, після цього була влаштована процесія при участі командора від цієї церкви до єзуїтів, а потім до місіонерів, після молитви у церкві Божої Матері у Нойштадті усе це завершилося при великій радості людей, і тільки після цього було завершено богослужіння Св. Оттеса. Все ж були скарги на те, що деякі варшавці швидко ревантувалися, скупили горілку і вино та вивезли горілку й вино в села, внаслідок чого багато [людей] отруїлося, а деякі за декілька годин пішли з життя. Між тим оголошено, що шведські комісари, які заготовляють провіант на цій території у здорових селах (деяких відправлено задалегідь), вже перебувають поблизу Варшави. Пошта сьогодні доставила багато відомостей про те, що Огинський з 60 польськими загонами виступив з Бобруцьким в напрямку Бреча на Буг до литовського командувача Сапіги з тим, щоб перешкодити йому похід на Лемберг; армія Корони також пішла назад до Кока для того, щоб контролювати Огинського. Решту відомостей підтверджено кур'єрами із станіславського табору, зокрема про те, що генерала Левенгаупта було оточено під Лісною московитами і повністю розбито так, що він тільки з невеликою часткою кавалерії, до того ж тяжко поранений, зміг врятувати [переправивши] через річку Сож решту своєї команди, однак понад 10000 інфантерії московитами було порубано, крім того, чудова артилерія і понад 1000 возів амуніції, приблизно 1000 волів стали здобиччю, внаслідок чого вони, а особливо цар демонструють надзвичайну радість і намагаються перебільшувати кількість забитих набагато більше, ніж втратили шведи, однак вони мають перевагу над шведами, оскільки оволоділи полем [битви].

Меркурій. 24 листопада, 1708.

Іванович, 14 листопада. Від армії Корони надійшли достовірні відомості про те, що царем були направлені в якості кур'єрів три поважних генерали до різних дворів з реляцією з приводу переконливої перемоги 9-го листопада під Лісною над генералом Левенгауптом, про яку вже стало відомо багато інших [подробниць], зокрема те, що війська під командуванням князя Меншикова і генерала Гольца, царя московитів з 10-ма кращими полками кавалерії князя Голіцина разом з генералом Багером інфантерії калмиків і козаків, у той час, як генерал Левенгаупт мав 16000 бойових людей, напали з усіх боків з великою лютістю, так що після кривавої битви загинуло 10000 чоловік кавалерії та ще безліч було небезпечно поранено, під багатьма

з них було вбито коней, чимало залишилось вбитими, внаслідок чого шведи, понад 12000 чоловік (серед них також Штакельберг поряд з іншими, які перед цим стали полковниками), залишились на полі бою, а 2700 чоловік взято в полон. Також московити оволоділи 8000 діжками, пакунками з амуніцією, яка призначалась шведській армії, навантажили усе це на великі вози, запряжені по шість коней, у тому числі захопили 47 знамен, 11 штандартів і 16 штук трофеїв; так що цар під враженням того, що на півночі до цього не було отримано переконливих перемог, замовив у всіх місцевостях Божу службу з великою урочистістю, оскільки він в цій [битві] втратив мало війська, було вбито менше ніж 3700 і дещо більше поранено. Командувачу Сянявському цар відправив золота з великою кількістю срібла для виплати коронній армії в Лемберзі. Від Замора надійшли достовірні відомості, що король Станіслав вже готовий вирушити до Брела, оскільки козаки під командуванням Мазепи також отримали наказ для наступу.

Меркурій. 28 листопада, 1708.

Гіцишов, 14 листопада. Провіант від міста Данціг на суму 1000 димпфен зібрано до купи і конвертовано [у гроші], які розподілено серед армії. Декілька тижнів до цього у Любліні у багатьох місцевостях має місце епідемія, яка нагадує справжню чуму, що розповсюджується між містами, внаслідок чого чимало людей померло і викликало паніку серед населення. Не знаючи, яким чином можна захистити себе, багато хто заразився чумою через долоні, цей [жах] неможливо описати, так що пошта з надійними відомостями надходить лише до Ползице, що у трьох милях від міста. В Ярославлі дуже налякані тим, що ця зараза наблизилась вже на милю до міста. Левенгауптська поразка ще раз підтверджена із різних місць, і коли король шведів отримав звідти достовірні відомості від кур'єра, він одразу відступив на 7 миль від Стародуба на Боцрипове, де він, однак, був цілком оточений московитами. Генерал Шереметьєв з усією інфантерією перебуває лише у півмилі від нього, генерал Гольц з кавалерією підійшов впритул на милю, однак гетьман Мазепа з 20000 козаків і московитських драгунів став позаду, внаслідок чого шведи були позбавлені будь-яких виступів або просування, крім того, їхня армія потерпає від голоду, офіцери і рядові часто переходять до московитів, у результаті чого цар хотів створити окремий полк із дезертирів; королю шведів просування дається тяжко, оскільки московити вирубали ліси на 10 миль шляху, а по дорозі зустрічалось багато болотних місць, відтак московити знесилювали шведів частково через голод, частково через збройні напади; надійшли листи з Вільди від 4-го цього [місяця] з повідомленнями про те, що король шведів зі своєю армією вже підійшов до України і зайняв місто з назвою Млин або Мюлен, яке після спротиву було захоплено і всіх людей, що там знаходилися, було порубано. Московити вже збираються знову до Дніпра збоку Тюкозина і Красніка, внаслідок чого у Мінську і Вільді паніка.

Меркурій. 8 грудня, 1708.

Іванович, 28 листопада. Із Конеполе 22 цього місяця отримали достовірні відомості про те, що воєвода Київський разом зі Шмігельським 21 числа з великим корпусом підійшли до Ленце і спробували несподівано напасти на Рибинського, однак вони мали провести передислокацією битви; Шмігельський командував лівим, а воєвода Київський з кіннотою правим флангом, як тільки дійшло до битви, то Шмігельський атакував правий фланг Рибинського, який стримав того вогнем і також дуже сильно обстріляв його з іншого боку, а воєвода Київський наступав на лівий фланг Рибинського, хоча вони задіяли ті загони, що були у резерві, приховані під містом Ленце за інфантерією, тим не менше лівий фланг Рибинського чинив сильний опір правому флангу Київського, деякі ескадрони якого також зіткнулися з прихованими польськими загонами і ті сильно обстріляли Київського, так що ті повністю залишили повні вози амуніції, чотири з половиною плацдарми, багато полонених змушені були залишити, яких драгуни зі шпагами в руках переслідували півмилі і багатьох з них настигали і рубали. Серед полонених перебувають полковник Бранд, полковник Шмац, коронний камергер підполковник Доннерфельд, генерал-

ад'ютант Кіовського, швед від народження полковник Вілліцинський і багато інших офіцерів. Пан Рибинський особисто на коні у супроводі команди з 7 штандартами, старости Накільський, Домський в погоні ще багатьох взяли в полон. Власні втрати Кіовського точно не можна встановити, більшість попали до лісу та боліт, багато з яких було вбито, Шмігельський, тяжко поранений, змушений був сам допитувати полонених; із 82 литовських загонів, які Кіовський тримав біля себе, мало хто повернувся. Левенгауптська поразка, за відомостями із Вільди, збільшилась до 14000 чоловік, і московити потяглися вже до Волині і Бобра [Бобруйська], місцевості яких вони вщент зруйнували. В Курляндії, де вже знаходяться московити, всі перебувають у великій турботі, оскільки вони залишилися стояти біля Драгена. Вже надійшли Листи із Лемберга до Великого коронного гетьмана Синявського для того, щоб врегулювати [питання] про зимові квартири.

Меркурій. 12 грудня, 1708.

Гіцишов, 28 листопада. У ці дні надійшли сумні повідомлення про те, що по той бік Вісли 19-го в той день була сильна буря, до 30 сіл згоріло дотла від пожеж, внаслідок такого нещастя частина господарів [залишилась без даху], однак ще більше з них постраждали від буревію. У Варшаві за сильних морозів лютує чума, ті, що перенесли чуму, вмирають рідко, крім тих, які перебувають на свіжому повітрі, а потім торкаються залишених у будинках речей, що за декілька днів до цього повинили, до того ж змушені були вивести на тривалий час худобу, так що її залишилось чимало без догляду, у передмістях багато хто мешкає поряд з чужими людьми, які прибули сюди із заражених територій заради спасіння, [люди] змушені вживати їжу, що купують її у селян, з великою обережністю, оскільки ті привозять її із заражених територій, крім того, часто здорові місцевості через отримане золото або заставу заражаються, так що зерно у багатьох місцевостях є зараженим; багато полів пошкоджено і не засіяно. Крім того, підтверджено, що Кіовського і Шмігельського було наголову розбито Рибинським і йому досталися в якості трофеїв багато возів з кінями на чотирьох з половиною плацдармах. Армія Корони вже розташувалася табором, і вони мають перемістити кантони, а від командувача Синявського маємо надійні відомості із Лемберга про те, що московити після левенгауптської поразки у захоплених возах здобули багаті трофеї, багато нової амуніції, в яку одягли шість сильних московитських полків, також вони заволоділи коштовною польовою аптекою з усіма медикаментами в повному комплекті. Від шведської армії не надходить ніяких повідомлень, оскільки московити вже надійно перекрили [дороги] в Литві і Ліфляндії, а в Литві шведські укріплення зруйновані.

Меркурій. 15 грудня, 1708.

Лемберг, 28 листопада. Декілька днів поспіль коронний гетьман очікував свою дружину з її двором (після цього він має поставити армію Корони на зимові квартири), щоб провести зиму разом. Говорять, що як тільки армія Корони стане на зимові квартири, то головне має відбуватися в кантонах. Пан Шмігельський, каштелян Кіовський, які певний час були під арештом у шведів у Колмарі, щасливо повернулися з полону. У цій кампанії ми не очікуємо ніякого наступу, однак командувач як розумний статист не тішиться почестями, а знаходить і стримує в армії Корони багато неспокійних умів. Із литовського Брела отримали відомості, що король Станіслав 16-го прибув на постій далеко від названої місцевості, звідки він визначиться, однак ще не відомо, що буде здійснено далі, чи має він рушити своїм маршем на Росію, має перешкодити коронній армії чи ні.

Меркурій. 22 грудня, 1708.

Між тим постійний московитський резидент при великому коронному гетьмані отримав від царського двору відомості, що король шведів зі своєю армією почав окопуватися між Стародубом і Черніговом і сам перебуває у скрутному становищі, оскільки своєчасно і не зовсім вдало відкрилася серйозна таємна змова з козацьким гетьманом Мазепою, тоді, коли Мазепа захотів з усім військом перейти на бік короля

шведів, однак козаки відмовилися від цього, а полковники більшою мірою відходили і залишилися у штаб-квартирі Його Царської величності, так що він зміг привести до шведів лише 1000 чоловік, після цього козаки провели нові вибори і обрали своїм гетьманом Скоропадського; згаданий московитський резидент також повідомив, що московитський адмірал і комендант Нарви пан Апраксін повністю розбив шведського генерала Любеккера з командою у 12000 чоловік у Фінляндії; 1394 взято у полон, більшість врятувалися на флоті, а решта ретирувалися у ліси, так що московитам дістався увесь обоз з їхнім плацдармом і військова амуніція.

Меркурій. 29 грудня, 1708.

Іванович, 19 грудня. Про нещодавно вікторію між Петербургом і Нарвою московитів над шведським генералом паном Любеккером підтвердилося з інших джерел те, що генерал Любеккер з 12000 чоловік не тільки московитів, а й їхні землі спробував знищити, однак сталося так, що підготований пас для наступу московитами під командуванням адмірала Апраксіна вже був захоплений, тому була проведена втеча (більшість не могли потрапити на колишню дорогу) до берега моря, а там кур'єр шведського адмірала Соні, що зі своїм флотом стояв на якорі, надіслав прохання, щоб він міг проти них виступити, однак його солдати сіли на кораблі, більшість з них не могли (цього зробити), на тих московитів напали, внаслідок чого він 6000 кавалерії дав наказ, щоб вони вбили своїх коней і посідали на кораблі, що були біля берега; коли б це було насправді захоплено адміралом, він одразу з натиском шведів, що розпочали атаку, так що після жорстокої битви перемогли, а багатьох вбивали при втечі, так що ті, що на флоті рятувалися, решта заховалася у найближчих лісах, частина яких там була порубана; кількість вбитих достеменно ще не відома, серед них багато поважних офіцерів 1394, і московитам дістався повністю шведський табір.

Про перехід Мазепи до короля шведів підтвердилося між іншим те, що після того, як він зі своїм корпусом переправився через річку Десна, він одразу мав вступити у битву і пристати до шведської армії, однак, коли він підійшов вже впритул, то він переконував своїх офіцерів перейти з ним до короля шведів, однак ті не виявили бажання, а полковники вважали себе обманутими й відмовилися перейти з ним з московитського табору, так що він з 1000 чоловік і трьома полковниками, яких він силоміць примусив, прибули до шведського табору. Третього дня потому князь Меншиков захопив штурмом місто Батурин, де знаходилося 6000 мазепинських прибічників і перебив там усіх скопом, при цьому цар прислав йому підкріплення у 20000 чоловік й прославив його вікторію.

Переклад зроблено: Der Post-tägliche Mercurius. 1708.

Der Post-tägliche Mercurius oder ein gantz besondere Post-tägliche Relation, von den wichtigsten in Europa vorgegangenen Novellen, mit couriosen Raisonemens und politischen Reflexionen untermenget

